

Dünyanı heyran qoyan türk abidələri

Ümumtürk yadigarları UNESCO siyahısında

(əvvəli qəzetin 9 avqust 2018-ci il tarixli nömrəsində)

Avropa ilə Asiyanın kəsişməsində yerləşən Türkiyə Cümhuriyyətinin ərazisi istər antik, istərsə də orta əsrlər dövrü, xüsusilə də Bizans və Osmanlı imperatorluğu dövrünə aid tarixi mədəni abidələrlə zəngindir. Odur ki, UNESCO-nun Maddi Mədəni İrs Siyahısında Türkiyənin mədəni abidələri xüsusi yer tutur. İlk olaraq, bu siyahıya 1985-ci ildə İstanbulun tarixi abidələri daxil edilmişdir. Fərqli dinləri, mədəniyyət və toplumları özündə birləşdirən bu şəhərin tarixi abidələri; Hipodrom, Ayasofya, Aya İrini kilsəsi, Kiçik Ayasofya camisi və Süleymaniyyə və Zeyrek camiləri və digər tanınmış tarixi məkanlar bəşəri irs olaraq qorunur.

Bu siyahıda olan Görəmə Milli Parkı və Kapadokya

(1985) təbiət abidəsi kimi tanınır. Turistlərin daha çox diqqətini cəlb edən Kapadokya Ərciyyə və Həsən dağlarında vulkan püskürmələri, külək və su aşınması nəticəsində yaranmış şiş qayalı dağlardan ibarətdir.

Sivasda yerləşən Divriyi ulu camii və darüşşifası (1985) XIII əsrə aiddir. Hər iki abidə Mengüoğulları tərəfindən 1228--1229-cu illərdə tikdirilib. İkiqübbəli türbəsi olan bir məscid və xəstəxana memarlıq inceliklərinə görə seçilir.

Hitit çarlığının paytaxtı Hattuşaş Qara dəniz bölgəsindəki Çorumda yerləşir və 1986-cı ildən bəşəri irs kimi qorunur. İlk sahibləri olan hattilər şəhəri "Hattuş" adlandırılarsa da, şəhər Hitit hökmranlığına keçdikdən sonra "Hattuşa" kimi tanınır. Burada eramızdan əvvəl 2 mininci ilə aid qədim mədəniyyət qalıqları bu gün də diqqəti cəlb edir. Adıyamanda yerləşən Nemrut dağında Kommagene kralı An-

tiocus Theos eramızdan əvvəl 62-ci ildə bir çox yunan tanrılarının heykəlini və özünün məzarını da düzəltdirib. Məzar bir qartal başını xatırladır və daş oymalarla işlənib. Həmin məzar 1987-ci ildə bəşəri tarixi abidə kimi qeydə alınıb.

1988-ci ildə UNESCO-nun Maddi Mədəni İrs Siyahısına daxil edilmiş Pamuqqala və Hierapolis Milli Parkı Dənizlidə yerləşir. Türkiyənin Ege bölgəsindəki bu möhtəşəm

məkan geotermal mənbələr, axar sularından qalmış karbonatların yaratdığı terraslardan, travertinlərdən ibarətdir.

Fəthiyə yaxınlığında antik şəhər Ksantos-Letoonun qalıqları və buradan tapılmış daş kitabələr qədim sivilizasiyadan xəbər verir. Antik şəhərdəki izlər eramızdan əvvəl VII əsrə gedib çıxır. Əfsanəyə görə, şəhər Zevsin xanımı Letonun şərəfinə salınıb. Burada Leto, Artemis və Apollon adlı üç ibadət yeri var.

Tarixi Safranbolu şəhəri XVIII əsrdə Asiya və Avropa arasında ticarətin mühüm mərkəzlərindən olub. Bu şəhər ənənəvi memarlığı, iki-üç mərtəbəli, qırmızı kirəmitli evləri və dar küçələri ilə fərqlənir. Yunan üslubunda tikilmiş zəlzələyə davamlı evlər bu gün də turistlərin diqqətini cəlb edir. Evlərin möhkəm olması onun tikintisində yumurta ağından istifadə edilməsi ilə bağlıdır.

Antik Troya şəhəri dedikdə, ilk növbədə bir çoxları "Troya atı"nı xatırlayır. 1910-cu

ildə alman arxeoloqu Henrix Şliman tərəfindən kəşf edilmiş bu ərazi hazırda yerli və əcnəbi mədəniyyətsevərlərin baş çəkdiyi yerlərdəndir. Antik yunan şairi Homerin qələmə aldığı "İlliada" əsərində Troya müharibəsi barədə ətraflı məlumat verilir. 1988-ci ildə Troya şəhəri UNESCO-nun Maddi Mədəni İrs Siyahısına daxil edilib.

Bəşəri irs kimi qorunan digər abidə Səlimiyyə camii Osmanlı sultanı II Səlimin əmri ilə

Diyarbakır qalası və Hevsel bağları 2015-ci ildə bəşəri tarixi məkan olaraq qeydə alınıb. Diyarbakır qalası eramızdan əvvəl 3-cü min illiyə gedib çıxan qədim müdafiə sistemi ilə fərqlənir. Qala içərisindəki ərazidən helen, latın, ərəb və süryani dillərində tapılmış yazılar zəngin mədəniyyətdən xəbər verir. Qalaya yaxın olan Hevsel bağları isə qədim şəhər əhalisinin ərzaq tələbatını ödəyən təbiət bəxşeyişi olub.

2015-ci ildə UNESCO-nun Maddi-Mədəni İrs Siyahısına daxil edilmiş qədim Efes şəhəri dünyanın yeddi möcüzəsindən biri sayılan Artemis məbədi və Səlcuq Məryəm evini əhatə edir. Efes İzmirə gələn turistlərin ən çox baş çəkdiyi məkanlardandır.

Yunan--Roma mədəniyyətini əks etdirən qədim Afrodiasias şəhəri əski memarlıq üslubu ilə zəngindir. Burada e.ə. III yüzilliyə aid Afrodita məbədi yerləşir. Qədim şəhər onun yaxınlığında yerləşən mərmər ərazilərindən ibarətdir. Şəhər 2017-ci ildən bəşəri mədəni abidə olaraq qorunur.

Şanlıurfa'nın 20 kilometr şimal şərqində yerləşən Göbəklitəpədə aşkar edilmiş arxeoloji məbəd bəşəriyyətin ən qədim abidələrindən hesab edilir. Arxeoloqlar tərəfindən üzə çıxarılmış iri daşların üzərlərində müxtəlif heyvanların şəklinin olması abidə ilə bağlı ətraflı məlumat verir. 1986-cı ildə tarlada işləyərkən Mahmud Qılınc adlı kəndli təsadüfən tapdığı daş heykəli Urfa muzeyinə təhvil vermiş, beləliklə bu əhəmiyyətli ərazi bəşəriyyətə məlum olmuşdur. Göbəklitəpə 2018-ci ildə UNESCO-nun Maddi Mədəni İrs Siyahısına daxil edilib.

Göründüyü kimi, müxtəlif sivilizasiya və mədəniyyətlərin qovuşduğu məkan olan Anadolu elləri, Türkiyə Cümhuriyyəti zəngin tarixi və mədəni irsi ilə UNESCO-nun Maddi Mədəni İrs Siyahısında geniş təmsil olunur. Mədəni irsin və abidələrin zənginliyindən bu qənaətə gəlmək olar ki, bəşəri əhəmiyyətli tarixi mədəni abidələr bununla bitmir, gələcəkdə neçə-neçə tarixi abidə də UNESCO-nun mühafizəsi altına alınacaq.

Əfsanə BAYRAMQIZI,
"Xalq qəzeti"